

СУЧАСНЕ ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВО

Василь ЯРЕМЕНКО

УДК 82. 09. (477) – 053

**«У ТЕ НАЙКРАЩЕЄ
СЕЛО...»**

**(ШЕВЧЕНКОВА
МАЛА БАТЬКІВШИНА
В ЙОГО ТВОРЧІЙ
СПАДЩИНІ)**

У статті узагальнено проаналізовано зв'язок Тараса Шевченка зі своїм рідним краєм і багатогранне відбиття того єднання в його творчій спадщині: лексика, топоніми, емоційно-психологічний, історичний, етнографічний рівні, образотворчі аспекти. Автор показує, що Шевченкова любов до України виростала і жила з любові до малої батьківщини.

Ключові слова: любов, велика і мала батьківщина; рідний край; топоніми; народна культура; історія; творчі мотиви; Керелівка; образи.

Є багато міркувань про феномен Тараса Шевченка включно із провіденціалістським: посланий Богом пророк. У зв'язку з цим пригадується вислів Григора Тютюнника: «Немає загадки таланту. Є вічна загадка любові». Думаю, що ота животворяща любов до ближнього і до України, любов всевишня, всепоглинаюча, жертвна, насамперед жила його творчий геній. А вона починається з любові до рідного краю – малої батьківщини. Під нею тут треба розуміти Звенигородщину, а ширше – чи не всю нинішню правобережну Черкащину. В 15 літ, круглим сиротою, Тарас Шевченко примусово покинув свій край, але надалі свій зв'язок із рідними місцями підтримував листуванням із родичами, відвідуванням багатьох населених пунктів краю (Чигирин,

Звенигородка, Суботів, Лузанівка, Зелена Діброва, Мліїв, Городище, Корсунь, Мошни, Черкаси, Межиріч, Пекарів, Канів та ін.), семиразовим заїздом-гостюванням у рідному селі Керелівка (Кирилівці): др. пол. вересня 1843; кін. січня – поч. лютого 1844; травень – пер. пол. червня, 25 вересня – кін. вересня 1845; 27-28 червня, 8 липня, 12 липня 1859 [11, 91, 99, 123, 367-368, 370]. Органічність тих зносин ілюструють і такі факти: присвята поеми «Мар'яна-черниця» (1841) подрузі дитинства Оксані Коваленко, що згадана і в поезії «Ми вкупочці колись росли» (1849); вірш «Сестрі» (1859); участь уже зрілого Шевченка в обрядовому житті краю – хрестинах (20. 09. 1843 в Керелівці), особистому сватанні (до дочки священника керелівської церкви Феодосії Кошиць у вересні 1845), храмуванні (у церковного титаря Гната Бондаренка 1845 під свято Івана Богослова 26 вересня за стар. ст.) тощо [10, 141, 145; 11, 91]. Відомо, що у вересні 1843 року він замалював хату батьків у Керелівці, а в червні 1859 записав там гумористичну пісню [11, 91, 372-373].

Бог, рідний край, Україна – ця тріада весь час присутня у творчості Шевченка і, думаю, найкраще виражена в палких звертально-молитовних словах «Світе тихий, краю милий, моя Україно». Варто в них конкретизувати другий складник, бо саме він найпереконливіше свідчить про важливе місце малої батьківщини в Шевченковому художньому вираженні християнської науки любові. Вже перша й остання поезії в нинішніх виданнях збірки «Кобзар» («Причинна» і «Чи не покинуть нам, небого...») нагадують про авторські відчуття, винесені ще з дитинства, бо в них використано українську весільну і чумацьку метафорику. Так само і російськомовна повість «Княгиня», яку він хотів надрукувати першою, починається ліричним вступом, де автор-оповідач докладно розповідає про своє дитинство і юність. У цьому творі пієтет до рідного краю сягає найвищого рівня. А взагалі, відбиття малої батьківщини в творчості Шевченка є багатогранним. Передусім у своїй творчості він, як показало порівняння словника його мови з польовими записами лексики його рідного села, широко використовував розмовну мову Звенигородщини [20, 40-46], включно з говірками («карбівничий», «кете», «покотьюло», «притика», «недосвіт» тощо), але водночас уникаючи «тих мовних явищ, які він оцінював як вузьколокальні» [6, 276]. За висловом І. Дзюби, «вивезений з України ще зеленим підлітком, він проте був ущерть «забезпечений» органічним засвоєнням рідної мови, її величезним лексичним багатством, гнучким синтаксичним ладом і неповторною ритмомелодикою..., знав безліч пісень, любив співати й декламувати, насолоджуючись чаром слова» [8, 74].

По-друге, згадка про рідні місця породжувала ностальгію, яка виливалася в досконалі ліричні поезії або ліричні відступи в них. Такими, наприклад, можна вважати чотири поезії 1838 року, подані під назвою «Думка». У випадку, коли при цьому твір містив прямі авторські біографічні елементи-пригадування, він сягав абсолютної досконалості в усіх сенсах. Таким є автобіографічний вірш «N. N. (Мені тринадцятий минало...)» (1847), пронизаний релігійним екстазом, де з унікальною для світової літератури майстерністю передано молитовний стан підлітка (а цим наголошено і на значенні молитви в житті людини). А в останньому рядку продемонстровано новаторський художній

***** Шевченків Свім *****

прийом – табування Бога («Людей і ... не прокляв») для глибшого проникнення читача у зміст та ідею твору. Поезії «А. О. Козачковському» (1847) важко знайти аналогії за силою вираження і розмаїтості почуттів-рефлексій людської душі в їх невпинному поєднанні з самоіронією. А у вірші «І виріс я на чужині» (1848), де згадано про поїздку в Україну, «у те найкраще село..., у те, де мати повивала», міститься чи не найвиразніше подана у світовій літературі поетика контрасту широкого діапазону – соціального і психологічного. Так само в повісті «Княгиня» автобіографічний опис «майже щасливої епохи» дитинства (садиба, сад, навколишній світ, перші відкриття і враження, долучення до книжної науки тощо) передають ту гармонію людини з природою і довкіллям, яка створює необхідний контраст наступних сюжетних ліній, які стосуються морального виродження людини і його жахливих наслідків. Зауважу, що справжнє поцінування мистецької вартості Шевченкових повістей почалося лише в наші дні [5, 147 – 162].

Можна також виокремити у творчій спадщині Шевченка історичний та фольклорно-етнографічний рівні відображення рідного краю. Вони тісно між собою переплетені і вимагають ретельного дослідження. Тут подаю лише їх контури чи окремі зразки. Історичний рівень насамперед репрезентовано темою козацтва і Гетьманщини, що завждибула присутньою у його творах на історичну тематику, вже від «Тарасової ночі» (1838). І пильну увагу автора до козацького стану і козацької держави пояснювали не лише особливою роллю тих процесів у історії українського народу, а й тим, що їх першопочатки пов'язані з малою батьківщиною автора, який вважав, що для формування індивідуальної та колективної пам'яті народу як умови його існування потрібні не лише книжні знання, а й безперервність прямого, усного передання історичної інформації від покоління до покоління. Це можна назвати «живою пам'яттю народу». Уже в першому великому епічному творі поемі «Гайдамаки» (зак. 1841) – і в тексті поеми, і в «Приписах» (примітках) до неї – ми натрапляємо на докази такого підходу: «Спасибі, дідусю, що ти заховав / В голві столітній ту славу козачу: / Я її онукам тепер розказав» (ряд. 2464 2466); «Червонець, що дав Залізник хлопцеві, і досі єсть у сина того хлопця, котрому був даний, я сам його бачив» (припис 14) та ін. У цьому творі автор для опису розгортання Коліївщини широко використовує краєзнавчі відомості. Повстання почалося в травні 1768 р., а в поемі освячення ножів відбувається трохи пізніше – «проти ночі Маковія» (ряд. 862), тобто напередодні 14 серпня, як тоді повідомляли деякі перекази та окремі польські письменники. Можливо, що Шевченко обрав саме цю дату, бо свято християнських мучеників Маккавеїв – «Велике свято в Україні» (ряд. 1183) – посилювало символізм твору, зокрема євангельський топос розпінання. І, відповідно, далі автор послідовно дотримується обраної хронології. Адже загони Залізняка в поемі з'являються в районі Керелівки і Будищого якраз після Маковія, коли ще «вчора» «вінки не святости...», бо «не дали ляхи» (ряд. 1626-1627). Етнографи повідомляють, що якраз до Маковея виготовляли й вінки із колосків жита, пшениці чи вівса із вплетеними до них голівками маку, васильків, чорнобривців, що їх освячували в церкві [18, 80]. У «Гайдамаках» звернен-

ня до часів козацької революції мало концептуальний характер. Свідченням цього є розділ «Свято в Чигирині», що його спеціально написано для обґрунтування зв'язку Коліївщини з Хмельниччиною. А сама та війна-революція в Шевченковій творчості теж має і краєзнавче відзеркалення. Досить згадати такі твори: в малярстві – це «Смерть Богдана Хмельницького», «Дари в Чигрині 1649 року», замальовки історичних місць і пам'яток, пов'язаних із діяльністю Б. Хмельницького; в поезії – передусім «Гайдамаки», «Чигрине, Чигрине...», «Великий льох». Крайові топоніми у згаданих творах особливо в цьому переконають: Медведівка, Лисянка, Воронівка, Вербівка, Боровиків хутір, Лебедин, Звенигородка, Майданівка, Сміла, Корсунь, Канів, Черкаси, Вільшана, Будище, Умань і особливо Чигирин. Підраховано, що серед згаданих у «Кобзарі» українських топонімів Чигирин посідає четверте місце після святих для українців слів – «Україна», «Дніпро», «Київ». Увагу істориків має привернути той цікавий факт, що в поезіях і в назвах своїх малярських творів Шевченко, коли йдеться про давню першу столицю Гетьманщини, послідовно вживає форму «Чигрин», а назву «Чигирин» використовує тоді, коли такої форми вимагає віршований розмір або милозвучність. Цей населений пункт згадувано ще в першій половині XVI ст. як укріплений козацький зимівник [22, т. 1, 696], а отже, його міг заснувати якийсь поселенець на ймення «Чигрин». Принаймні, в «Історії України-Руси» Михайла Грушевського натрапляємо і на топонім «Чигрин», і на антропонім «Чигринець» [7, 276, 530]. 1826 року місту давали «План Киевской Губернии Городу Чигрину» [1, 36]. На мапі французького інженера Г. Л. де Боплана в Київському воеводстві бачимо «Czehrijn» і назву «Karilow Lac» (між Вільшаною та Лисянкою, на місці Керелівки) [3]. Тому не випадково в листах і в «Гайдамаках» поет називає своє рідне село «Керелівкою» або й «Карилівкою»: «Керелівка, або Карилівка – село Звенигородського повіту» (припис 14). В поезії «Заступила чорна хмара та білу хмару» символічним відходом всіх протиборчих сил (Польща, Московія, Туреччина) від поруйнованого Чигирини автор означає і констатує історичний факт: згасання Гетьманщини в його рідному краї після того, як Петро Дорошенко добровільно склав гетьманські повноваження, і перетворення місцевості на майже безлюдну територію, так звану «Пустку». За Бахчисарайським перемир'ям між Московією і Османською імперією 1681 року і пізнішим «Вічним миром» між Московією і Польщею 1686 року, територія південніше від Києва між Дніпром і Бугом (колишні Дорошенківські володіння за зрадницьким для гетьмана Бучацьким миром 1672 між Туреччиною та Польщею) мала лишатися нічиєю та незаселеною, і навіть ходили чутки про подання королю голландського проекту реколонізації краю [23, 396]. «Отак наприкінці XVII ст. три великі держави розв'язали вузол суперечностей довкола ще недавно квітучої козацької Наддніпрянщини» [23, 397], – висновує сучасний історик Н. Яковенко. Цікаво, що й утверджуючи, як ніхто, самоназву «Україна», Шевченко, як свідчить один із авторських відступів у повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали», намагався насамперед прив'язати її до своєї Наддніпрянщини – колиски Гетьманщини, що відповідало історичним реаліям поширення, закріплення та утвердження назви «Україна» на наших

***** Шевченків Свім *****

теренах. У своєрідному порівнянні з Волинню і Поділлям писав: «А моя прекрасная, могучая, вольнолюбивая Украина туго начиняла своим вольным и вражьем трупом неисчислимые огромные курганы» [22, т. 4, 267]. Шевченко також у такий спосіб непрямо домагався утвердження того, щоб назва «Україна» асоціювалася у свідомості з традиціями вільнолюбства українців.

Фольклорно-етнографічний рівень відображення рідного краю у творчості Шевченка проявляється у безлічі творів у вигляді подання елементів народної культури або використання пов'язаної з нею символіки. Візьмемо традиції української родини. Етнографи прийшли до висновку, що Шевченка слід вважати першим із народознавців, хто у своїй творчості дав просторий опис українського весілля. Це стосується передусім обряду готування рушників і сватання, що його відтворено, зокрема, на офорті «Старости» за зразками його малої батьківщини, як матеріали, що їх зібрали А. Кримський і М. Терещенко. Драма «Назар Стодоля» (1843), поеми «Катерина» (бл. кін. 1838 – поч. 1839), «Наймичка» (1845) подають нам ті колізії родинних стосунків, які автором були винесені ще з дитячих літ. А Шевченкова особлива увага до жіночих образів і доль були частково зумовлені теж першим життєвим досвідом – раннім сирітством і земляцьким співпереживанням. Адже народження позашлюбної дитини в українському селі було непоодиноким явищем, яке породжувалося в козацьку епоху і після поглинання козацьких автономій перманентними війнами, військовими мобілізаціями, рекрутчиною. Так, Любов Мулява у своїх дослідженнях про початок творчого шляху Шевченка повідомляє, що за метричними записами 1829 року села Керелівки на 103 народжених дітей припадало 13 незаконних [2, 16].

Окремо варто зупинитися на мотиві чумацтва. Чумацтво-бо, яке на XIX століття, належало до одних із найдавніших допоміжних занять українців, і в творчій спадщині Шевченка займає дуже помітне місце. Чумакування або дотичні до нього фрагменти відбито в поемах «Катерина» (1838), «Гайдамаки» (1841), «Наймичка» (1845), «Москалева криниця» (1847 і 1857), у поезіях «Тополя» (1839), «У неділю не гуляла» (1844), «Меж скалами, неначе злодій» (др. пол. 1848), «Ой я свого чоловіка» (др. пол. 1848), «Ой не п'ються пива – меди» (др. пол. 1848), «У неділеньку та ранесенько» (др. пол. 1848), «Неначе степом чумаки» (пер. пол. 1849), «Ой по горі роман цвіте» (1859), «Чи не покинуть нам, небого» (1861), в повістях «Наймичка» (1852 – 1853), «Варнак» (кін. 1853 – поч. 1854), «Княгиня» (1853), «Музыкант» (листопад 1854 – січень 1855), «Близнецы» (червень – липень 1855). Чумацькі валки зображено на трьох малюнках: «Андруші» (серпень 1845), «Коло Седнева» і «Чумаки серед могил» (березень – квітень 1846). Із відомих нам Шевченкових записів народної творчості чотири пісні належать до чумацьких: «Ой з-під гори, та з-під кручі», «Зажурився бідний сірома», «А в городі в Самарі», «Чи я ж тобі не казала». Є фрагменти чумацьких пісень у його творах, зокрема три строфи пісні «Та виріс я в наймах, в неволі» наведено в повісті «Наймичка». І можна з певністю сказати, що знання і враження про чумацтво Шевченко виніс із раннього дитинства. Дійсний член Етнографічної комісії ВУАН, фундаторка художньої школи у Звенигородці Софія Терещенко констатувала, що на його малій батьківщині «були

чумаки в кожному селі; були цілі села, де жили самі чумаки» [4, 1-2]. А відомий український етнограф др. пол. XIX ст. Андрій Димінський залишив опис чумацького промислу на території Лисянської волості Звенигородського повіту аж до 1892 року [4, спр. 314; 342]. Родич Шевченка із Керелівки І. Маломуж ще й у XX ст. згадував про чумацтво в рідному селі поета так: «... У кого скотина була, їздили в Адес та в Крим. Возили найбільше, що там зроблять з дерева: колеса, граблі, дуги, кісся, вила дерев'яні. Деякі й пшеницю возили. А звідти везуть рибу, сіль. Були й такі, що на чужих волах їздили...» [17, 271]. У своїй пошуковій повісті «Верховіть черещатого дуба» Олексій Дмитренко та Микола Шудря на документальній основі образно показали, яке помітне місце займало чумакування в житті керелівчан та родини малого Тараса. Зокрема, вони повідомляють: «За переказами, ходив із волами аж у Чорноморію Тарасів дід Яким; звісно не раз пахла мандрівочка й поетовим дядькам. Так уже велось тоді: хтось у козацькій родині чумакує, а комусь випадає відбувати панщину за всіх. Добре, коли чумачина щасливо вернеться додому – заплатить за випас своєму власникові й грішми, й гостинцями, а братові дасть на відробіток воза з волами» [9, 186]. Ці дослідники також наголошують, що Шевченків батько, як стельмах, лагодив чумацькі вози, а чумацькі мандри з ним «поет пам'ятатиме до скону днів» [9, 189]. Про одну з таких мандрівок, як вважають усі біографи Шевченка, він сам згадав у авторському відступі в повісті «Наймичка». Микола Фененко ще у 60 – ті роки минулого століття точно підмітив, що «ніде так широко і з такими побутовими подробицями не змальовано в творчості Шевченка чумацьке життя», як у цій повісті [21, 99]. С. Терещенко подає такий опис чумацької оселі: «Її обносили високою загатою, робленою так: городили два високих тини на 1-1,5 метри один від одного, а зверху на тинах перегороджували розхильчасто з того самого хворосту «острішки» (вузенькі тинки). Після того поміж ті тини до самого верху набивали якнайщільніше соломи та мерви, що її підстеляли худобі. В загаті були дві брами: одна в напрямку до села, друга до поля. Таке дворище займало велику площу. Там стояла дубова в зруб хата, або дві, з піддашками на вимережаних стовпах, на помості із світлицями, крім того дві комори окремо одна від другої також на помості із мережаними стовпами. В коморах були на стінах кругом полиці, а нижче засіки, куди висипали сіль... Далі стояли возовні, де теж попід стінами були засіки на сіль, рибу тощо. Два льохи, криниця, повітки, хліви, обори, кошари; найдалше стояла клуня з дуже високим дахом. Все будували з солом'яними дахами; стіни білили білою глиною, а сволюки, двері, одвірки тощо найбільше були мережані, і їх обов'язково вкривали білком, щоб блищало. Поміж цими будівлями росли груші, яблуні, горіхи, липи тощо. За загатою в саду – обов'язково пасіка» [4, спр. 343, арк. 3-4]. Майже аналогічне зображення міститься і повісті «Наймичка»: «Весь хутір з фруктовим садом та гаєм займає не більше п'яти квадратних верстов і окопаний глибоким та широким ровом. А рів обсаджений кругом всього хутора агрусом. Ворота не дощаті, як це буває у заїжджих російських дворах, а звичайні, прості; з їхніх боків дубові масивні стовпи і по декілька кілків... Ступивши на хутірський двір, ви побачите з правого боку велику клуню..., з лівого боку воріт загороди з

***** Шевченків Свiм *****

сараями для різної худоби, а за клунею недалечко, під старими берестами, дві дубові комори та возівня. Навпроти комор льох із залізними дверима, а в самому кінці городу, під липами, біліє хата, снопами вкрита на польський зразок. За хатою уже сад з різними породами яблунь, груш, слив, вишень, черешень і навіть три старих дерева грецьких горіхів, вивезених з Криму ще дідом Якіма Гирла. Посередині саду колодязь з колесом та піддашшям (навісом). А за садом в гаї, на невеличкій поляні, пасіка з куренем та погребом для бджіл. А там уже дуби, липи, берези та всяке дерево до самого рову. А за ровом уже був невеличкий ставочок і біля нього город...» [22, т. 3, 64; переклад мій]. Чумацький потяг до краси і бажання наситити нею навколишній простір Шевченко подає через розповідь про гаптування хустки для молодого чумака або через згадку про дерев'яне різьблення: «Старий воли випрягає, / Занози ховає / Мережані... (поема «Наймичка», ряд. 509-511). Різьбили не лише занози в ярмах і самі ярма, а, за спогадами одного із Шевченкових земляків, часто й «всенього воза, як писанку» [16, 162]. Сучасний етнограф Лідія Орел констатує: «Особливо ретельно, з великою любов'ю різьбили ярма і задники возів. До сьогодні ми ще знаходимо різьблені ярма на батьківщині Шевченка» [17, 275]. В українській народній свідомості чумацтво, попри ризики і небезпеки, незмінно мало високий статус, що свідчило, поміжіншого, і про моральне здоров'я народу. Не випадково, що в обох варіантах такої, як показав Л. Плющ, наскрізь християнської за духом поеми, як «Москалева криниця» згадано про чумакування головних героїв. Ось кілька етнографічних записів: «Чумаки були дуже справедливі, помірковані, йшли по правді, і про це всі знали й вірили чумакам, бо він як скаже, так воно й є»; «Чумаки [...] ніколи нічого злого не робили й не скупували для бідних, помагали, чим тільки могли, чужого не зачіпали. Краще свого вступить, аби на себе ніякої плями не навести» [15, 375-додатки]. Шевченкові малюнки «Коло Седнева» та «Чумаки серед могил» ніби ілюструють цінні висловлювання Павла Зайцева про вплив дитячих чумацьких вражень на Шевченка та характер його творчості: «У молодій поетовій душі одинадцятилітнього хлопця в пору цієї, як він казав, «найніжнішої молодості», вперше ворухнулися нові незнані почування – почування космічні, той особливий стан душі, коли «хочеться обняти оком душі цілість світу, в часі і просторі [...]. Те, що переживав тоді, коли колеса чумацької мажі тихо скрипіли, а місяць своїм таємничо – сріблястим сяйвом заливав безмежний степ, лягло потім в основу відповідних космічних мотивів у його ранніх поезіях» [12, 18-19].

Дослідження показують, що в багатьох творах (наприклад, обидві редакції «Москалевої криниці», «У Бога за дверми», «Світе ясний, світе тихий») Шевченко активно використовує символіку води, вогню-світла, землі, дерева, крові, криниці тощо, а її розуміння теж виростало з народної культури рідного краю. Зокрема, в рідному селі Шевченка Керелівці та навколишніх селах за етнографічними записами 20-х років минулого століття світло і вогонь разом із водою та землею належали до основних магічних елементів поховального обряду: тому, хто помирав обов'язково давали в руки свічку («Це світло (свіча) є той ясний шлях, яким блукає душа»); раніше біля хати з мерцем розводили вогнище; зі свічками провадили померлого до ями; вогонь і його замітник комин оберігали

від жалю за померлими, і тому примушували дивитися на вогонь тих, хто побивається [14, арк. 1-3]. Використовували в Шевченковому краї вогонь і у весільному обряді: коли молода ішла до вінця, то її матір примушували дивитися на запалені дрова в печі, аби не жалкувала за дочкою; везли молоду до свекрухи кіньми через розпалене з кулів на вулиці полум'я (це звалось «обсмалити молоду»); свекруха вперше зустрічала молоду з вогнем, щоб та пройшла повз нього і «очистилася»; весільну свічку, що потім горить у світильнику, міряють від голови до стану молодої чи молодого, щоб більше було добробуту в господі [14, арк. 3-9]. Сучасні етнографи в рідному селі Шевченка зафіксували, що дві вбрані за русалок дівчини у вінках, «взявши купайлицю із запаленими свічками, пливли на середину ставка», відспівуючи тим, що залишилися на греблі, і залишали купайлицю посеред ставка та поверталися пускати вінки із свічками [18, 74]. Було також – гільце (вільце, деревце) під час «найпоетичнішого дійства з усього весільного обряду» – дівич-вечора. Його «робили із сосни, ялинки, яблуні, вишні, черешні» і прикрашали переважно в суботу дружки в молодої, світилки і молоді свашки в молодого «барвінком, калиною, колосками вівса чи жита» [19, 12-13]. Символізувало незайманість, красу, молодість, а обряд супроводжували відповідними піснями. В Кирилівці ще зовсім недавно водою виливали (скидали) пристрій, приказуючи: «Земле Тетяно, водо Оліяно, умиваєш луги й береги, береш каміння й кремення, возьми ж та й занеси пристрій такого-то» [14, арк. 18]. Все це ще від дитячих літ наворотало автора поезії до символічного сприймання світла-вогню, води, дерева.

Винесені з дитячих літ враження від переплетення християнської обрядовості із багатою народною культурою рідного краю та помірковане ставлення до цих реалій місцевого духовенства було одним із основних джерел та мотивів і Шевченкового сприйняття народної релігійності. Його літературні герої можуть відступати від церковних приписів (ходіння до ворожки, використання не християнської за походженням обрядовості, народження позашлюбної дитини тощо), але, зате, щиро моляться і офірують собою заради ближнього, що є присутньою рисою справжнього християнина. Такі образи знаходимо, наприклад, у поемах «Сліпий» (Ярина), «Москалева криниця» (Максим), «Осика» (Лукія), в поемі та повісті «Наймичка» (Ганна і Лукія). В поемі «Осика» та її наступній редакції з «Малої книжки» вже під назвою «Відьма (1847), незважаючи на те, що після пережитих поневірянь Лукія словом і власним прикладом навчає людей християнської науки любові та всепрощення, громада ховає її за язичницьким ритуалом, як відьму: «Без попа сховали, / І в могилу осиковий / Кілок забивали» (перша редакція в «Малій книжці», ряд. 601-603). Але на цьому контрасті автор не знаходить для людей найменшої осудливої інтонації, приймаючи пережиток минулого як реальність, але надає йому повчально-гуманістичного та романтично-символічного забарвлення: вдячні дівчата завітчують могилу та поливають дрібними сльозами, і в результаті – «І виросла на могилі / Осика заклята» (ряд. 608-609). Втім, у третій редакції поеми 1857 року Шевченко таке закінчення вилучив.

Вся Шевченкова творчість в аспекті відображення рідного краю, а особливо повісті з їхньою, як встановив дослідник М. Фененко, топонімічною прив'язаністю

до конкретної місцевості [21, 79-112], дозволяють висловити припущення про своєрідний авторський намір зображення України: від великої батьківщини – до малої батьківщини, а від неї, збагатившись конкретикою, знову – до великої батьківщини. Вважаю, що насамперед міцне закарбування первинних дитячих і підліткових вражень, пережиті тієї пори релігійні стани спричинилися до формування невичерпної Шевченкової любові до України.

Список використаної літератури

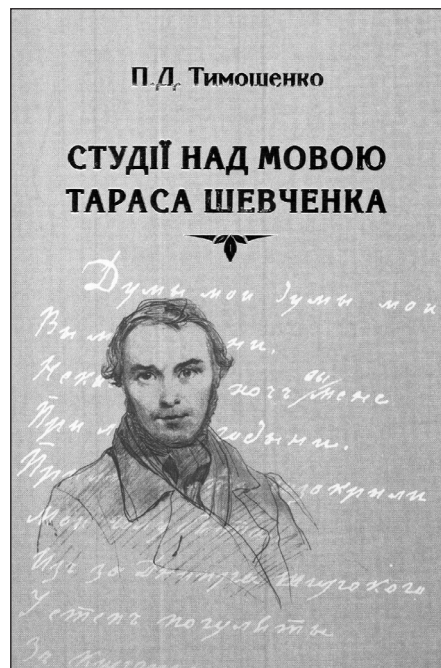
1. Бажанова Т. Малюнок Чигирини з літопису Самійла Величка: спроба історико – містобудівної інтерпретації // Пам'ятки України. – 2002. – № 2. – С. 33-39.
2. Білокінь С. Любов Мулява: остання з славетних // Гончарівські читання (четверті). Колективне та індивідуальне як чинники національної своєрідності народного мистецтва. Музей Івана Гончара в 1996 році: Програма, тези і резюме доповідей. – К., 1997. – С. 14-16.
3. Боплан Г. Л. де. Опис України, кількох провінцій королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансильванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення воєн. – Л.: Каменяр, 1990. – 301 с. – Факсимільний примірник з мапою.
4. Відділ рукописів Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (ВР ІМФЕ). – Ф. 1 – 4 (в тексті в дужках вказуються номери справ і аркушів).
5. Горбачов Д., Соломарська О. Кобзар як інтелектуал та естет // Сучасність. – 2010. – № 3. – С. 147-162.
6. Гриценко П. Мова Шевченка // Шевченківська енциклопедія: в 6 т. – Т. 4. : М – Па – К.: НАН України, Ін.-т. л.-ри ім. Т. Г. Шевченка, 2013. – С. 272-280.
7. Грушевський М. Історія України – Руси: В11т., 12 кн. Репринтне видання. – Т.VII. – К.: Наукова думка, 1995. – 628 с.
8. Дзюба І. Тарас Шевченко. Життя і творчість. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 720 с.
9. Дмитренко О., Шудря М. Верховіть черешчатого дуба / В сім'ї вольній, новій. Шевченківський збірник. – К.: «Радянський письменник», 1984. – С. 122-194.
10. Жур П. Дума про огонь. З хроніки життя і творчості Тараса Шевченка. – К.: Дніпро, 1985. – 434 с.
11. Жур П. Труді і дні Кобзаря: Літопис життя і творчості Т. Г. Шевченка. – К.: Дніпро, 2003. – 520 с.
12. Зайцев П. Життя Тараса Шевченка. – К.: «Обереги», 1994. – 456 с.
13. Кримський А. Звенигородщина з погляду етнографічного та діалектологічного. – Ч. 1: Побутово-фольклорні тексти. – К.: Всеукраїнська Академія Наук, 1928. – бл. 400 с.
14. Маломуж Д. Магічні елементи в похоронному обряді на Звенигородщині 1925-1930 рр. Рукопис // ВР ІМФЕ. – Ф. – 1– 4, спр. 203-206, арк. 1-3.
15. Навроцький Б. Гайдамаки Тараса Шевченка: Джерела. Стиль. Композиція. – К.: Державне видавництво України, 1928. – 399 с.
16. Народні оповідання. Упорядкування і примітки С. В. Мишанича. – К. Наукова думка, 1983. – 504 с.
17. Орел Л. З історії чумакування в Україні / Українська родина: Родинний та громадський побут. Упорядник Лідія Орел. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2000. – С. 270-279.
18. Орел Л. Україна в обрядах на межі тисячоліть. – К.: ПП «Верещинські, 2001. – 280 с.
19. Орел Л., Громова О. Поезія українського весілля (етнографічний нарис). – К.: «Агенція Стандарт», 2009. – 104 с.
20. Русанівський В. М. У слові – вічність.: (Мова творів Т. Г. Шевченка). – К.: Наукова думка, 2003. – 240 с.

21. Фененко М. В. Топоніміка України в творчості Тараса Шевченка. – К.: Видавництво «Радянська школа», 1965. – 128 с.
22. Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 12 т. / Редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін. – Т. 1-6. – К.: Наукова думка, 2003. (в тексті будуть вказуватися номери тому і сторінок)
23. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. Видання друге, перероблене та розширене. – К.: Критика, 2005. – 584 с.

Summary. Yaremenko V. «U te naikrashcheie selo...» (“To that the best village ...») (Shevchenko’s little motherland in his works). Both the Taras Shevchenko’s relationship with his native land and his multi-faceted reflection on the unity with the homeland showed in his works (lexis, toponyms, emotional and psychological, historical and ethnographic levels, visual aspects) are analyzed in this article. The author show that Shevchenko’s love to Ukraine grew up and lived on his love to the homeland.

Keywords: love, great and little motherland; homeland; toponyms; folk culture; history; creative motives; Kerelivka; images.

***** Шевченків Світ *****

а думи мої думи мої
вчимося не має поганої мови
тільки добрих примовляймося
мовою милою щоб за дитинство
мілого устатка погуляти за мовою